

Het verschijnsel geweld onderzocht zonder armoedige clichés

Bas van Stokkom

W. Schinkel, *Aspects of violence* (diss. Erasmus Universiteit Rotterdam, 2005), uitgave in eigen beheer*, 442 blz.

Eens in de zoveel tijd verschijnt er een studie die vertrouwde routines en praktijken op hun kop zet en de lezer dwingt tot heroverdenken. Dat is het geval met het Rotterdamse proefschrift van Willem Schinkel. Hij is buitengewoon belezen en ontpopt zich meteen als onderzoeker met klassiek sociologische allure die voor geen enkele intellectuele grens halt houdt. In deze veelzijdige studie komen filosofie, sociologie, criminologie, ideeëngeschiedenis en wetenschapsleer beurtelings aan bod.

Het proefschrift vangt meteen aan met een uiteenzetting over de te gebruiken sociaal-wetenschappelijke methode van observeren. Schinkel noemt die methode een 'gefragmenteerd realisme'. Je kunt als onderzoeker slechts bepaalde kanten van een object bezien, waardoor er ruimte blijft voor alternatieve waarnemingen. Geweld is dus niet een eenduidig iets dat objectief vaststelbaar is. Het gaat er juist om de verschillende aspecten ervan te belichten. Op die manier poogt Schinkel zowel afstand te houden van naïef realisme als de valkuil van epistemologisch relativisme te ontlopen. Die veelvoud van aspecten van geweld is tevens van belang omdat de sociale wetenschappen de neiging hebben geweld te reduceren tot slechts één aspect, namelijk fysiek geweld. De auteur wil die 'aspect-blindheid' zoveel mogelijk zien te voorkomen.

* Bij sluiten van de eindredactie was het verschijnen van een handelseditie nog niet zeker, belangstellenden kunnen contact opnemen met de auteur, Schinkel@fsw.eur.nl.

Schinkel is op zoek naar een ruime definitie van geweld. Want voorbijgaan aan bepaalde vormen van geweld terwijl die niettemin bestaan, betekent dat die vormen stilzwijgend worden gelegitimeerd. En dat is zelf weer een gewelddadige handeling. Vandaar: 'The violence of not defining violence is a violence that is necessarily overlooked by the social scientific industry of violence-research.'

Daarmee is een van de belangrijkste doeleinden van Schinkels proefschrift genoemd: de criminologenwereld duidelijk maken dat haar meelooppraktijk – alleen fysiek geweld tot geweld benoemen – zelf gewelddadig van aard is.

Biafobie

In het eerste deel van het boek passeert een grote hoeveelheid definities van geweld de revue die volgens de auteur alle tekortschieten. Dat geldt vooral voor definities die structurele vormen van geweld over het hoofd zien. Hij heeft dan ook veel sympathie voor Galtungs definitie van geweld als het 'blokkeren van mogelijkheden tot verwerkelijking'. Er is sprake van geweld wanneer leed niet verhinderd wordt wanneer dat wel mogelijk is. Ook een zogenaamd vreedzame situatie kan dus gewelddadig zijn. Noch is een intentioneel gewelddadig optredend subject vereist.

Maar ook in deze doordachte omschrijving kan Schinkel zich niet helemaal vinden, want Galtung veronderstelt stilzwijgend dat geweld vermijdbaar is. Het gaat om een 'al-te-menselijke' definitie. Ook Galtung ontsnapt niet aan wat Schinkel 'biafobie' noemt: geweld zien als iets exclusief destructiefs. Die angst voor de 'macht van leven' zorgt ervoor dat veel vormen van geweld vaak niet eens herkend worden. Bovendien dient in de ogen van Schinkel de productiviteit van geweld te worden erkend. Geweld is niet *a priori* destructief of problematisch.

Schinkel neemt afstand van empirische definities van geweld die volgens hem altijd willekeurig of eenzijdig van aard zijn. Liever ontwikkelt hij een ontologische definitie die – het zal niet verbazen – tamelijk abstract uitvalt: geweld is 'reductie van zijn'. Dus niet 'reductie van een persoon' want dan wordt geweld nodeloos gereduceerd tot handelingen die anderen verhinderen menselijk te leven. Structureel geweld geldt als een 'sociaal verdeelde vorm van reductie van zijn': sommige mensen gaan er meer onder gebukt dan andere. Werkloosheid, dreigend verlies van banen, armoede, ziekte en andere gevolgen van specifieke soorten sociale organisatie zijn er voorbeelden van.

Volgens Schinkel is geweld een aspect van alle menselijke interactie. Wanneer je op de universiteit de man voor het kathedertuig reduceert tot professor, is er sprake van geweld, want de professor is meer dan dat. Je ontkomt er niet aan anderen in hun 'zijn' te reduceren en andere aspecten van dat zijn te verwaarlozen. En dat is maar goed ook, want alleen zo kan je handelen of functioneren. Geweld is immers 'enabling'. Dat geldt ook voor structureel geweld want daardoor behoudt de sociale orde haar systeemintegratie. Kortom, geweld is een manier om een probleem al dan niet op te lossen en structureel geweld is een mogelijke oplossing voor een fundamenteel ordeningsprobleem.

De attractiviteit van geweld

Het tweede deel van het boek bevat hoofdstukken over uiteenlopende aspecten van geweld: de intrinsieke attractiviteit, de productiviteit, de legitimatie, de oorzaken en de zelfreproductie van geweld. Schinkel werkt in het boeiende hoofdstuk 5 een onderscheid uit tussen privaat geweld, staatsgeweld en structureel geweld. Deze drie ideaaltypische vormen van geweld brengt hij tezamen onder de noemer van de *trias violentiae*.

Hoofdstuk 6 biedt een kritische lezing van Walter Benjamins *Zur Kritik der Gewalt*. Schinkel ontwikkelt in dat hoofdstuk het concept 'autotelisch geweld': geweld als doel in zichzelf. Volgens de auteur huist in alle geweld een autotelisch aspect, het pure 'destructieve' geweld dat een 'lust tot geweld' of een 'zwellen in geweld' openbaart. In hoofdstuk 7 ('The will to violence') dat in beknopte vorm eerder in *Theoretical Criminology* verscheen, brengt de auteur zijn hoofdargumenten op coherente wijze onder de aandacht: de overgrote meerderheid van sociaalwetenschappelijke studies over geweld handelt niet over geweld; er bestaat een wijd-verbrede reflex om slechts de oorzaken van geweld op het spoor te komen. Deze waaromvraag laat de intrinsieke attractiviteit van geweld buiten beschouwing. Volgens Schinkel behoeft deze 'esthetiek van geweld' veel meer studie. Door middel van interviews met geweldplegers en enquêtes onder schoolgaande jongeren vond Schinkel deels bevestiging voor de veronderstelling van een autonome 'wil tot geweld'. Hij schat dat ongeveer eenderde van alle fysieke geweld autotelische aspecten bevat.

Hoofdstuk 9 en 10 zijn empirische casestudies, toegespitst op schoolgeweld (inclusief een interpretatie van de moord op de Haagse conrector en de Columbine shootings) en op structureel geweld. In deze laatste deelstudie wordt de depersonalisering binnen procedures van Nederlandse repatriëringsambtenaren onder de loep genomen. De auteur laat zien dat procedureel geweld uitermate effectief is om de status quo te bewaren en persoonlijke verantwoordelijkheid te vermijden. Schinkel benut dus uiteenlopende onderzoeksmethodes, variërend van conceptuele reflectie en discursieve analyse tot analyse van interviews en statistisch materiaal, afhankelijk van het type geweldsaspect dat wordt bestudeerd.

Geweld als gesecculariseerde versie van 'kwaad'

In het laatste deel van zijn studie onderwerpt Schinkel het dominante sociaal-wetenschappelijke en filosofische vertoog van geweld ('the violent semantics of violence') aan een radicale kritiek. In hoofdstuk 11 gaat hij na of de bekende (en beruchte) these van 'toename van geweld' wel deugt. Volgens de auteur fungeert die these als een geritualiseerd antwoord om onveiligheid te bezweren. Tegelijk maakt de publieke angst diezelfde these immuun voor weerlegging. Bovendien heeft ook die these alleen maar oog voor sommige (zichtbare) vormen van fysiek privaat geweld die niettemin veralgemeniseerd worden tot geweld als zodanig. De these dat de laatste decennia van de twintigste eeuw een toename van structureel geweld te zien hebben gegeven, is volgens Schinkel veel aannemelijker. Hoofdstuk 12 bevat een historische lezing van de verhouding tussen het kwaad en geweld, en

de hedendaagse neiging die twee termen met elkaar te vereenzelvigen. Geweld is de hedendaagse gesecculariseerde versie van 'kwaad' geworden.

Door haar 'aspect-blindheid' en eenzijdigheid, vooral de fixatie op de etiologie van 'primitief' fysiek privaat geweld, dragen de sociale wetenschappen bij aan een 'ideologie van geweld' volgens welke alleen intentioneel handelen gewelddadig kan zijn. Dat leidt er volgens Schinkel toe dat de status quo van welk sociaal systeem dan ook niet als gewelddadig wordt herkend. Die ideologie heeft dus gewelddadige effecten, omdat het structureel geweld legitimeert. De criminologie neigt ertoe, vervolgt Schinkel, om 'als handhaver van een gewelddadige semantiek van geweld op te treden' (429). Fundamentele reflectie wordt al snel geëxcommuniceerd. De huidige criminologische monopolisering van de studie van geweld is gevaarlijk, omdat deze bijdraagt aan de hedendaagse obsessie met privaat geweld. Zo voedt de criminologie een industrie van 'risk assessment' waarin risicofactoren enkel aan potentieel gewelddadige individuen worden toegeschreven. De auteur pleit ervoor dat de criminologie haar autonomie behoudt en zich niet laat meeslepen door goedkope retoriek en morele paniek rondom een 'toenemend geweld'. De sociale wetenschappen moeten zich niet compromitteren.

Schinkels boek is in veel opzichten een geslaagde oefening in ontmaskering en 'debunking'. Zijn beschouwingen over biafobie zijn scherpzinnig. We zijn hoe dan ook omgeven door geweld en dat geweld heeft ook zinvolle aspecten. Schinkels analyse van de these van de 'toename van geweld' is virtuoos. In 'De wil tot geweld' legt de auteur een foutloos parcours af. De casestudies zijn juweeltjes. Schinkel trekt terecht ten strijde tegen het instrumentele keurslijf waarin de huidige criminologie zich bevindt. Nagenoeg de hele Nederlandse criminologie lijkt ouderwets gesproken 'gouvernementeel' te zijn geworden en daarmee 'aspect-blind'. Er zijn vele goede gronden om de hedendaagse neiging om geweld te 'individualiseren' te weerstaan.

Geweld als 'reductie van zijn' omvat alles en niks

Niettemin zijn er ook zwakke punten. Het boek bevat wel erg veel uitwijdingen. De probleemverkenningen stapelen elkaar op. Dat gebrek aan soberheid maakt de studie bepaald niet elegant. Twee kritiekpunten verdienen nadere aandacht. Ten eerste is de methodiek van 'gefragmenteerd realisme' wat gezocht. In feite sluit Schinkels werkwijze geheel en al aan op de 'verstehende methode' van neokantianen als Rickert. Hij maakt ook niet duidelijk waarom een sociaal constructivisme (al dan niet gecombineerd met een gecontroleerd technologisch toepassingsweten) niet zou volstaan. Zijn kennisrelativisme kan in ieder geval moeilijk verzoend worden met een of andere 'realistische' correspondentieleer.

Ten tweede, en die kritiek is zwaarwegender, is de definitie van geweld als 'reductie van zijn' niet erg overtuigend. Die formulering omvat 'alles en niks': terrorisme maar ook verveling, depressiviteit of slechte eetgewoonten. Als alle interactie een zekere mate van geweld bevat (omdat potenties worden beknot) hebben we te maken met een betekenisloos begrip. Bovendien: omdat Schinkels definitie geen handelingsaspect bevat, zal 'reductie van zijn' veeleer geassocieerd worden met ervaren nadeel, last of leed, niet met een ingreep of een toestand die inperkende gevolgen heeft.

De auteur klopt zich op de borst dat zijn definitie van geweld vele voordelen biedt, maar in feite viert hij het 'hogere' gelijk van de studeerkamergeleerde. Het lijkt veel vruchtbaarder geweld te omschrijven in relatie tot druk of dwang. Ik geloof dan ook dat empirische definities, hoe eenzijdig ook, de voorkeur verdienen. Neem bijvoorbeeld de definitie van Zygmunt Bauman: geweld is 'illegitieme dwang', dat wil zeggen dwang die het aan legitimiteit ontbreekt. Met zo'n definitie kun je tenminste uit de voeten!

Onthullend is dat Schinkel zijn ontologische definitie van geweld minder gewelddadig acht dan 'de' empirische definitie (129). Dat betekent dat Schinkel zichzelf ook laat leiden door een door hem verfoeid biaofoob programma! Aan het eind van het boek komt deze tegenspraak sterker aan de oppervlakte. Enerzijds verwijt hij de sociale wetenschappen geen oog te hebben voor structureel geweld dat zijns inziens problematischer is dan fysiek geweld. Maar anderzijds: dat geweld aan de kaak stellen mag niet, want dan maak je je schuldig aan biofobie. Zijn oplossing luidt: intellectuele distantie houden. Maar dat biedt geen uitweg, want de wetenschapper die intellectuele ascese nastreeft, en zich dus buiten de gewelddadige 'strijd der goden' wil houden, laadt onmiddellijk de verdenking van biaofoobie op zich. Dat erkent Schinkel ook: een reflexieve sociale wetenschap is een minder gewelddadige sociale wetenschap (427).

Sociale wetenschappers moeten leren leven met paradoxen: biofobie ontmaskeren, en tegelijk minder gewelddadige reflectie nastreven. Deze 'leunstoel'-oplossing lijkt mij een zwaktebod. Enerzijds staat het opstapelen van paradoxen en die 'zien uit te houden' in het teken van *idle curiosity*. Wetenschap wordt een wereldvreemd spel. Je komt ook met jezelf in de knoop want het verwijt van biofobie is uiteindelijk een verwijt menselijk te zijn.

Anderzijds houdt Schinkel zich niet aan zijn woord. Want menigmaal vaart de bevlogene auteur retorisch uit tegen wetenschappers die het verkeerd zien, onder wie de mandarijn Abram de Swaan. Hij is dus bereid een (gewelddadige) strijd aan te gaan. En zo hoort het ook: het doorbreken van wetenschappelijke modes behoeft nu eenmaal strijd! In termen van Schinkel: het komt erop aan adequaat 'tegen geweld' te organiseren, zodat de culturele hegemonie van 'geweld-blindheid' kan worden doorbroken.

Conceptuele zuiverheid

Ten slotte: de drang naar conceptuele zuiverheid en logische rigueur – kenmerkend voor veel metatheoretici – heeft het bij Schinkel gewonnen van reflectie op praktische oplossingsrichtingen. Beschouwingen over preventie van geweld en slachtofferbelangen komen in het boek niet voor. Liever koketteert de auteur met 'geweld om het geweld'. Of stelt hij triomfantelijk vast dat Bourdieu's werk lijdt onder 'conceptual underdetermination'.

Nu schiet deze laatste kritiek misschien te ver door. Want de auteur verdedigt zijn intellectuele positie oprecht. Hij heeft zich uitermate kwetsbaar gemaakt en dat siert hem. Tegelijk: een dergelijk ambitieus boek kan niet anders dan intellectuele spanningen teweegbrengen. Schinkel heeft zowat alle denkbare aspecten van geweld onder de aandacht gebracht. Dat is een waar huzarenstuk!

Besprekingen

Als een proefschrift wordt 'afgerekend' op doorsnee criteria als adequate probleemstelling, overzichtelijkheid en ordening zal Schinkels boek niet hoog scoren. Toch gaat het om een werkelijke, zij het onalledaagse, 'proeve van bekwaamheid'. Sterker, het is een voorbeeldig proefschrift want het verschijnsel geweld wordt op alle mogelijke manieren onderzocht, zonder gebruikelijke armoedige clichés. En vooral: hij is meester over de vaak zeer ingewikkelde stof. Haast iedere pagina brengt verdieping en het wemelt van verrassende hypothesen. Kortom, een kostelijk boek dat de lezer verrijkt. Deze studie zou de vlijtige werkers binnen de hedendaagse 'criminologische industrie' hevig moeten verontrusten. Zij mogen zich Schinkels kritiek aantrekken. Misschien helpt het dat hij in 2006 de Willem Nagelprijs van de Nederlandse Vereniging voor Kriminologie (NVK) ontving. Maar te vrezen is dat velen ogenblikkelijk in dit boek zullen verdwalen.